

երկու մասից մին միւսէն աւելի կարճ ու անեղունգն է : Այս ցեղ ջայլամն կ'ապրի խումբ խումբ Ափրիկէի և Արաբիոյ աւազուտ անապատից մէջ : Արագոտն երկվարէ աւելի երազ է յընթացս, և ունի մարմնոյ ու չղաց այնպիսի կորովութիւն, որ մինչև երկու մարդ կրնայ կրել թիկանցը վրայ ու քալել :

Երկրորդ կու գայ Ամերիկայի ջայլամը, որ ինչպէս բոլոր վերագոյն, երեք մասն ունի, և կիսով չափ պզտիկ է քան զառաջինն, որոյ փետուրը գորշախառն են և ամենեին յարգ չունին : Այս տեսակը կը գտնուի բազմութեամբ 'ի հարաւկողմն հարաւային Ամերիկոյ :

Իսկ Նոր-Հոլանտայի ջայլամն, զոր և 'ի պատկերի ներկայացուցած եմք ընթերցողաց, շատ կը տարբերի առջի երկուքէն, որուն թւերը քան զանոնցն աւելի կարճ է և բոլորովին անօգուտ թերևս և արգելք յընթանալ : Այս ցեղին թէ գլուխն և թէ պարանոցը մոխրագոյն փետրով ծածկուած է, և երազ է քան զառաջինսն . բայց ինչպէս առաջնոցը՝ նոյնպէս և ասոր ցեղն երթալով կը ջնջուի :

Ջայլամի ճարպը կը գործածուի 'ի կերակուրս, կրնայ նոյն իսկ հացով ալ ուտուիլ . զոր Արաբացիք շատ տեսակ հիւանդութեանց դէմ իբրև դեղութիւն կը գործածեն : Թէ որ մէկը յօգից կամ երկվամանց ցաւ ունենայ, ցաւած կողմը կը չփնն նոյն ճարպով, մինչև որ 'ի ներքս թափանցէ . ապա հիւանդը կը պառկեցնեն բոցատուր աւազոյ մէջ, խնամքով ծածկելով գլուխը . ուր զօրաւոր արտաշնչութիւն մը կը հաստատէ զնա յառողջութեան :

Ջայլամի ճարպը շատ օգտակար է և լեարդի հիւանդութեանց . զոր նախ թնթե կերպով կը հալեցնեն, և ապա յաւելով վրան կոտոր մի աղ կը խմեն իբրև դոզ . և ահա մէկէն սաստիկ որովայնալուծութիւն մը կը պատահուէ և կարգէ դուրս կը ծիրէ մարմինը . և այս կերպով կ'ազատի հիւանդը մարմնոյն մէջ եղած բոլոր գէշ

ու վնասակար հիւթերէն, և կը ստանայ հաստատուն առողջութիւն :

Ջայլամն բնութեամբ թաց ու խոտաից տեղուանք կ'ախորժի . և ուր որ անձրևի կամ փոթորկի պատրաստութիւն կը տեսնայ, մէկէն դէպ 'ի հօն կը վազէ, թէպէտ և նոյն տեղն ամենահեռու ըլլայ : Անապատին մէջ թէ որ ուզենայ Արաբացին հովուի մ'իր խաշանցը ցուցած մեծ խնամքը գովել, և կամ անոր իր խաշանցը պէտք եղածը ժողովելու փոյթը կամենայ զբուռատել՝ այսպէս կ'ըսէ . Նման է ջայլանուն, ուր տեսանէ անձրևել՝ փութով անդր հասանէ :

ԲՈՒՍԱԳԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԾՏԵԱՆ ԱՍԻՈՑ

Արևմտեան Ասիա կ'ըսուի Կազբից ծովու գծով դէպ 'ի կողմն Եւրոպիոյ եղած Ասիոյ մասը, կամ Թուրքաստանի և Հնդկաստանի արևմտակողմն եղած աշխարհները, որ և հին պատմութեան մէջ երկրիս և ազգաց ամենէն նշանաւոր և յիշատակուած մասն է . երկիր նահապետաց և հզօր տիրելորակալ տէրութեանց, երկիր ծագման կրօնի և փոփոխութեան մեծամեծ յեղափոխութեանց բազդի . այն մասին մէջն են Հայաստան, Կովկաս, Բաբելոն, Պաղեստին, Արաբիա, Պարսկաստան և Փոքր Ասիա (Անատոլի) :

Այն երկիրն որ ըստ քաղաքական տեսութեան ամենէն առաջին եղած է շատ արժանաւոր ալ է տեսութեան ըստ բուսաբնութեանն, որ ըստ զանազան աշխարհաց նորին՝ բաւականապէս ալ զանազանի . վասն զի թէ և գրեթէ բոլոր արևմտեան Ասիա տաք կլիմայի վիճակաւ է, այլ Կովկաս, Հայաստան և Փոքր Ասիա աւելի բարեխառն տաքութեան . Միջագետք, Պաղեստին, Իրան և հիւսիսային Արաբիա՝ այրեցեալ գօտւոյ մերձաւոր . իսկ հարաւային Արաբիա՝ այրեցեալ գօտւոյ տակ է :

Կովկաս՝ Սև և Կազբից ծովուց միջոց

կը ձգուի միաշար լեռնապարով մը, և Ռուսաստանի տափակ դաշտերը կը բաժնէ յԱսիոյ. երկայնամիջ երկիր մ'է, իբր 200 միլոն, հազիւ 23 միլոն լայնութեամբ. գետնին բամակն ինչուան 9000 կը բարձրանայ, իսկ լեռինքն ինչուան 17000 ոտք և աւելի. չորս մեծկալ գետեր կ'իջնան անոնցմէ, երկուքն 'ի Սև ծով կը թափին, երկուքն ալ 'ի Կասպիականն. շատ ալ մանր գետեր կան. բայց որովհետեւ լեռանց վրայ մշտամնայ սառամանիք չկան՝ շուրջ շատ առատ չեն, ըստ այնմ և բուսաբերութիւնը: Լեռանց քամակը դարձեւ ցածնալով դէպ 'ի դաշտ՝ զանազան աստիճաններ կը ձևացնէ, որոց կանայ գետինքն ընդհանրապէս երկղաց կը նմանի քան մարգագ. և ծաղկաբերութիւնը միջադաս ինն է Հիմալայի, Ալդայի լեռանց և Եւրոպիոյ Ալպեայց: Բարձրագոյն կողմանքը բուն ծառաձև բոյս չունին, այլ կովկասեան վարդաձառ (rhododendron), գիւղաց պուրակներ և հատաբեր թուփեր. հիւսիսային կողմը կը բարձրանան կարմիր հաճարիք, հարաւային կողմը կ'ըլլան շա՛գանակիք. կաղնիք քիչ կը գտուին. Լեռնաւտափից վրայ գտուին զատառայէն հացիք, արքալիպնիք, սիւն, զղեսրենի, կեռասնէի, խնձորի, տանձի, հատապտուղք, և այլն: Սոս և կաղամախ քիչ գտուի. ընդհակառակն թեղիք անտառներ կը ձևացնեն 'ի Ստորին Կովկաս. բարձր լեռանց վրայ գտուին թխտենիք, բարձրադիր կովկասաց վրայ բարտիք. իսկ մշտականաչ թուփք, տօսախք, ծուաղենի, ազալէա, և այլն, Փոքր Ասիոյ հարաւային կողմը քիչ գտուին. Նոյնպէս սակիաւաւոր են և կռնածե ծառք, եղևինք և թեղջոք. ամենէն շատ գտուին գեղձիք, և ալ աւելի նոճածե գիւնիք: Այն աստից մէջ կը բնակէին Չէրքէզք, Չնչէնք, Լիկք, և այլն, որք հազարաւոր տարի ազատաբար ալրիւրով գետնոր նուաճեցան 'ի Ռուսաց:

Բարձր Կովկասի և Հայաստանի լեռանց (որ Ստորին Կովկաս կոչուին) միջոցը՝ ընդարձակ հովիտ մ'է, որուն արևմտեան մասն է հինն Կողքիս, այսինքն Միսիլէ, Իմէրէթ և Կուրիա. իսկ արևելեանն ոռոգեալ 'ի Կուր գետոյ՝ է Վրաստան յարակից գաւառք: Ամենէն աւելի Ռիոն գետոյ հովիտն (յարևմտեան մասին) քաղաքոյս է. և հօս միայն գտուին կատարեալ անտառք ծիրանեգոյն կնճնեաց. որոց վրայ կը պլլէի որթն ինքնաբոյս, ծառէ ծառ բարձրանալով ինչուան անոնց գագաթը, և վերէն ինչուան գետին իջնելով իր ճերմակ և կապուտագոյն ողկոյնները. որք թէ և ման-

րաչառ են, այլ համեղ և յարմար գինի բնծայելու: Այգւոյ պէս բնական հայրենիք է այս երկրիս տիարիքոս 1 ծառն, երկայն սլաքաձև տերեւներով, սպարանման պտուղներով, զոր սև արմաւ (ջարս խորմա) կոչեն՝ երբ հասունան և չորնան. այս ծառս հիմա խնամով կը դարմանեն յիտալիա:

Եւրոպիոյ կուտաւոր պտղատու ծառոց վայրենիքը՝ բնականը են Պոնտոսի և Հայաստանի լեռնավայրաց. Պոնտոս աւելի անտառաւէտ է քան զԿովկաս. հօս գտուին և կաղնիք, ազալէա, սիւն, աղտոր, տօսախ, սղոցի մշտադալար, բնտիւր արքակաղնի, ծուաղենի, թղենի, նշենի, և այլն. աստից սահմանէն վեր գտուին ուրիշ պտղատու ծառք, կարմիր հաճարի, շագանակի, հացի, լորի, և այլն: Աստից մէջ կը բարձրաւճին բալենիք և կեռասնիք, թթուաշկամանուշնաւ լեղի պտղօք, պէսպէս սպարենի և տեղ տեղ նաւ տանէն. Բայց այս ամեն յիշեալ ծառք՝ աւելի լեռանց հիւսիսային կողմը գտուին քան 'ի հարաւայինն: — Պոնտոսի բնական բերք համարուի հաճարն, որ ինչուան 6000 բարձրութեան կը գտուի. նոյնպէս ընդեղէնքը, սիսեռն, ոսպն, լուբիս, խառուպ կամ եղջիրենի, շագանակի, ձիթենի, այգի, և այլն. այս ամենն ալ բնական համարուին Փոքր Ասիոյ, որ աշխարհիս ամենէն բարեբեր երկիրներուն մէկն է, թէ և մշակութիւնն ըստ արժանոյն զարգացեալ չէ. Եւ որչափ դէպ 'ի հարաւ կամ 'ի Միջերկրական ծով մօտեցուի՝ այնքան կ'աւելնայ և կը մեծնայ բուսաբերութիւնը. կը սխին երևնայ մեծամեծ ստիւր, մշտադալար կաղնիք, ձիթենիք, թեղենիք, թթենիք. որոց կը մօտենան ծովեղենեայ սոճիք, բարձրածիգ գիւնիք, մայրք, հացիք, տխկիք, արքակաղնիք, շագանակիք, և այլն. և մշակեալ բամբակենիք, թեղենիք, նարնջենիք, թապօք, խալխալ, քրքում, տորոն, բրինձ, և այլն: Որչափ աւելի առատ և պիտանի հունձ կրնար բնծայել այսպիսի բարեբեր երկիր մը՝ եթէ ընդի ժողովուրդն աւելի գիտնար մշակել, կամ Եւրոպիոյ գաղթականք գային, ինչպէս երբեմն հնչլենական Յոնիսացիք եկան և մշակեցին այն կողմերը, որ և քաղաքականութեան վայելչագոյն բնակարան մ'եղան. այլ զժողդաբար յետոյ բարբարոս Ալկիթական տոհմը տիրեցուցին երկիրը, անտառները կտրելով՝ ամառն և ձմեռը սաստկացուցին, բարձր լեռանց ցուրտ ազդեցութիւնն ալ աւելցուցին:

1 Plaqueminier ըստ Փրանկացի:

Այս անտառաց պահպանութիւնէն է որ լեռանց ցորտը հովերը կը հասնին ինչուան Միջագետաց կողմերը, և հարաւային բուսաբերութեան սահմանը կը հեռացրնեն. և նման կոպիի անապատաց սաստիկ ձմեռանց կը յաջորդեցնեն սաստիկ տաք աւառները. ցօղք է անձրեք ալ նուազելով՝ խոսքան կը դառնայ այն գետինն՝ որ երբեմն բարեբերութեամբ անուանի էր. մանաւանդ որ Հին բնակչաց ջանքով և ճարտարութեամբ բացուած Եփրատայ և Տիգրիսի ջրանցքն ալ Հիմա աւրուեր և ցամաքը են. և դրախտանման երկիրն Հիմա աղուտ բոյսերով և պատկառուկ թուփերով կը ծածկուի: Ատենօք Հնդկաստանի գանձերը կուգային յԵփրատ ՚ի վեր ինչուան ՚ի Բաբելոն. Հիմա Եփրատայ բերանն աղտաղտուկ տեղա մը դարձած է. Տիգրիսի Հոսանքն ալ խառնուելով յԵփրատ՝ Պարսից ծոցն իսկ կը դժուարացնեն նաւարկութեան: Բայց ուր որ դեռ գետերը քիչ մը բարձր ըլլալով ազատ է այս աւազախառնութեանէ՝ կը բերէ բաւական առատ մատուտակ, պիստակ, վարդենի, դափնէ՝վարդ, սօսի. և թէ անտառք ոչ՝ ալ դարնանային դարար մը կը տփուի:

Հայաստանի բուսաբերութիւնն ալ ընդհանրապէս նուազ է՝ գետինն բարձրութեան պատճառաւ, 5000է ինչուան 6000'. իսկ լեռներն ինչուան 12, 13 և 16000'. անկէ ալ աւելի՝ Մեծին Աօրի Ալագյի լեռանց և ստորին Միպերիոյ ցորտը հովերը կասալիականին վրայէն անցնելով պաղ ամպեր կը ղղզեն Արարատեան բարձրաւանդակին վրայ և կը կարճեցնեն բուսաբերութեան եղանակը, յերկրներով զձմանն, որով անտառաց աճման բաւական ժամանակ չի մնար: Ի վերայ այսր ամենայնի դեռ բոլորովին անձուռ չէ Հայաստան, այլ և բարձրագոյն կողմերն ալ անտառաց մասան կամ ձեւեր կ'երեւին, եղևինք, գուռղ քիչիք, փորքատերեւ տխկիք, սրապտուղ հաջիք, ցած զղեարիք սպիտակափուշ (aubépine) վայրենի ձիւնազնտիլիք, վարդենիք, ուռենիք, և հարաւային կողմերը՝ բարտիք, մուշք, ինչուան և կաղնիք: Այս ցածուն անտառաց մէջ գտուին և վայրենի պտղաբերք, տանձի, խնձորի, սալորենի, որոց ընտիր տեսակք և մշակուալն ալ զբոստին. ինչպէս նաև ընդող և ծիրան. այս ետքի պտուղս բնիկ է Հայաստանի, կամ թէ անկէ բերուած է յԵփրոպա, անոր համար Հայկական-խնձոր անուանած են Հատիք (malum armeniacum). — Իսկ Հայաստանի բարձրաւանդակաց բուսաբերութիւնը կ'ընծայէ ընդհանրապէս հովանեկած քոյսեր

(ombellifère), կանգառած, ողորկ կամ փուտ դաղ՝ գնտածն. և գեղեցիկ ծաղկադարձ զլիսով, մատուտակ և երբեմնաւանակ: Բայց աւելի առատ և գեղեցիկ յօդաւոր (composée) ծաղիկներ՝ մանաւանդ կանգառած և որոշ կ'ընծային, և աւելի գեղեցիկ շուշանածն (liliacée) ծաղիկներ: Յայտ է որ այսպիսի գետին մ'աւելի աւրտականաց յարմար է քան մշակութեան, մանաւանդ որ առատ խոտ կը բերէ, և արդէն Վուրդք և տեղ տեղ Թուրմէք և Թաթարք՝ իրենց հօտերով կը ծածկեն Հայոց բարձրաւանդակները: Պէտք չէ մոռնալ որ Հայաստանի հարաւային եզերքը, ինչպէս Վանայ և Մոկայ միջոց գտուին նոսակ տեսակ կարիք. արևելեան կողմն ալ ՚ի Վարապաղ՝ ցած և խիտ անտառք:

Հայաստանի նման է Պարսից կամ Իրանի բարձրաւանդակն ալ, յատկ երկրից տակ, անձուռ և անշուք. ասով է որ Մասիս լեռն 150 և աւելի մղոն հեռուէն կը տեսնուի: Դոյն օդոց կամ երկրից յստակութիւնն աւելի յայտնի ցուցնելով գիւլբային զարդերն՝ աստղերն, աստղաբաշխութեան հայրենիք բրած է այս երկիրը: Քաղաքներն և Պարսիք հուշակուած են ՚ի հնուց յայտ՝ գիտութեան: Բայց աստղաբաշխութեան յարմար յստակութիւնն օդոց՝ շատ անպարմար է բուսաբերութեան չորութեամբ. ցօղ և եղևանք զրեթէ բնու չըլլար հօս, անձրեւ ալ քիչ. բուսական նիւթք ու զփութոյն, որով երգ կիրն ալ սնունդ չառնուր, կամ բուսաբեր հող չի գոյանար. ՚ի հարկէ նուազ տփու ըլլալ բուսաբերութիւնն, երբ անտառք չերեւին և մեծ գետը չձևանան: Այլ ուր որ ստորերկրեայ ջուրք կարենան միաձալ և առու կազմել՝ հօն գետինն ալ կը բարաւանայ. այլ այս ջուրերն ալ ատենօք եղած անտառաց պատճառաւ են, զորս ջնջըր են անկիրթ ժողովուրդք. և երբեմն բարեւանձ բարձրաւանդակք 3-4000', Հիմա յանապատ դարձեր են. ցանցառ անձրեք ալ զրեթէ աւելի կ'ապականեն զերկիր, վասն զի կը քերեն երեսն և կը սահին: Միայն յունուարի և մարտի միջոց ստեպ անձրեք գալով՝ տեղ տեղ պարտիղանման կը բարգաւաճի գետինն, ինչպէս Սպահանու կողմերը, զոր Պարսից բանաստեղծք կը համարձակին կոչել հայրենիք վարդի և որթոյ: Պարսկաստանի արևմտեան գաւառները՝ կազրից և Հայաստանի մօտերը՝ ամենէն աւելի բուսաբեր են, և բերքերն են նման են Հայոց և Փոքր Ասիոյ: Սեփական բոյս Պարսից կրնայ ըսուիլ ուղան կամ անգուժամն (assa fœtida), որոյ կաթնային

հոյդը համեմի տեղ կը գործածեն, և մայ հետ սխտորի փոխան կ'ըլլայ. յԵւրոպա միայն դեղի համար կը գործածուի այս գարշահոտ բոյսը: Հնուց 'ի վեր Պարսկաստանի ընծայ համարուած է դեղձն, որոյ անուան ալ կրէ յԵւրոպա՝ 'ի Լատինաց առեալ (persicum). սակայն տարակուսական է ասոր հայրենիքն, և 'ի բազմաց համարի Նեբալ աշխարհն Հնդկաց:

Աֆղանստան որ Պարսից և Հնդկաց միջոցն է՝ ունի լայն և ցած հովիտներ, և աւելի լաւ բուսաբերութիւն. ունի թէ՛ լայնատանի, թէ՛ սրատանի ծառոց անտառներ, վասն զի և լեռներն առատապէս ջուր կը մատուակեն: Զարմանալի է բուսաբերութիւնը նմանութեամբ եւրոպականաց, մինչդեռ երկիրը սահմանակից է Հնդկաստանի, որ բոլորովին օտար բուսաբերութիւն մ'ունի. վասն զի Աֆղանստան կը բերէ կաղնի, կաղամախի, ուռենի, նոճի, մայր, ընդուզենի, սօսի, փառղենի, թզենի, արմաւանի, պատմառուկ, և այլն. ունի և տաք կլիմայից բոյսեր, լեզակ, կոճապղզպեղ, սեխ, և այլն: Ինչպէս բերոց խառնուրդ մը՝ տաք և բարեխառն կլիմայից, այսպէս և երկրին երեսը խառն կերպաբանք կ'ընծայէ բարձանց և հովտաց, մայրեաց և դաշտաց, ըսել է գեղեցիկ կերպաբանք մը և զուարճալի բերք: Հարկ է որ այսպիսի երկրի բնակիչքն ալ ընտիր ազգ մ'ըլլային. և արդարեւ այս կողմերուս ժողովուրդն էր հին ատեն Արիք կամ՝ Արիական տոհմն ըստածն, որ և Հնդկաստանի տիրելով՝ բարձր աստիճանի կրթութիւն մ'աղբեց հօն, ինչպէս նաև յարեմտեան Արիա. և ոչ միայն մինչև հօս, այլ հիմա աշխարհիս ամենէն կիրթ և քաղաքական ազգք՝ Արիական ցեղին սերունդք համարին: Այսօրուան Աֆղանք ալ շրջակայ ժողովրդոց մէջ նշանաւորք են իրենց ազատական վարչութեամբը, և առանձնակի իշխանաց կամ գլխաւորաց կառավարութեամբ:

Հիմա գառնալով դէպ 'ի հարաւակողմն արեւմտեան ընտիւթեան տեսարանը բոլորովին կը փոխուի. ներկայացնելով գանապատաճն Արաբիա, որ Սալի Սփրիկէն կրնայ ըստիլ. երկրին այս կերպաբանքն և բնակչաց խտտաբարոյութիւնը չեն համարձակեցնիր զճամբորդս ներսերը բնեցու, որով բուսաբերութիւնն ալ լաւ ճանչցուած չէ. այլ ինչ որ ինչուան հիմա ծածօթ է՝ շատ խեղճ և նուաղ է. մշակեալ բոյսք նման են արեւմտեան Ալիւրիկոյ բուսոց. միայն արմաւենին է որ Արաբաց ապրուստ կու տայ. Բայց Եմէն գաւառի

լեռնային և ներքին կողմերը լաւ կանաչութիւն ունին, և գեղեցիկ հովիտներ՝ որք կը բերեն նաև նարընջնի, թզենի, նշենի, ընդուզենի, Եմէն անուանի է իրեն խժային անուշահոտ բերքերով, որոց համար Երջանիկ Արաբիա կոչեցաւ, և Մարսի քա՝ ֆէով՝ որոյ բուն հայրենիքն Ալիւրիկէ է. իսկ հօս անոր նման ուրիշ բոյս մը կայ քաղկոնած (celastrus edulis), զոր կը մշակեն լեռանց բարձրագոյն տափերու վրայ. ասոր փափուկ տերեւներն եռացնելով՝ հիւթը կը գործածեն ափսոսի կամ թէյի տեղ, գուարճութեան, արթնութեան և ցնորման: Հին ատենէն 'ի վեր հռչակուած է բալասանն Արաբիոյ կամ ռետինն Գաղաղու և զմուռն, որք ոչ միայն վաճառականութեան հարուստ նիւթ եղած են Արաբացոց և օտար ազգաց մէջ, այլ և բնական զօրութեամբ կամ յատկութեամբ՝ աջաւած են բնիկ ժողովրդեան գեղագործութեան և քիմիայի արուեստը, յորում անուանի եղան Արաբացիք: Այսպէս շատ անգամ երկրին բնական բերքը տեղւոյն ժողովրդեան ալ յատուկ բերում կամ պարագլու մը կու տայ:

Ապառաժն Արաբիա կամ Թերակղզին Սինայի՝ Արաբիոյ և Ալիւրիկոյ միջոց՝ չոր ցամաք բարձրաւանդակներ ունի, որոց վրայ կը բարձրանան հռչակեալքն 'ի Ս. Գիրս՝ Սինա լեռան աւելի քան 8000' բարձր, Քորեթ աւելի քան 7000', Մովսիսի լեռան 6000'. որոց վրայ կամ անտառոք ոչ միայն անտառ՝ այլ և ոչ գալար խոտ կայ և ոչ մամուռ. այլ հազիւ քանի մը թուփ, դժնիկք և մորենիք, յորս անուանի է սրբազան մորենին, իբրու ցեղակից անոր՝ զոր Մովսիս տեսաւ ընկեած և անսպառ. այս տեսակս բոլոր Ասորոց երկրին մէջ ալ տարածուած է: Թէ և Սինա լեռան վրայ ձիւն կը նստի, այլ բուսաբերութեան օգուտ չունի. և ոչ իսկ հեղեղաբար անձրեւք՝ որք լեռանց ժայռերը կը գլորտուկեն, այլ խոտ չեն բուսցընք. միայն ուր որ աղբիւր կը բղխէ՝ հօն քիչ մը մշակութիւն կ'ըլլայ՝ Պէտէվի Արաբաց ձեռքը: Այս ցամաք երկիրներու միսիթարանք միայն քարաբուսութեան թուփն է, որոյ վրայ կ'ըլլայ մանանայն, և բաւական առատ է բոյսն ալ բերքն ալ. ինչ որ ժամանակաւ Հրեայք յանապատին կ'ընէին՝ հիմա ալ Արաբացիք կ'ընեն այս բերքը, չաբարի տեղ գործածելով: Որչափ ցանկալի էր Հրէից այսպիսի անբեր երկրէ մ'անցնիլ յերկիրն Աւետեաց, յաշխարհ Պաղեստինացոց. որ թէ և չէ քաջաբեր դրախտ՝ այլ համեմատութեամբ շատ գեղազանց է քան զԹե.

րակզգին Սինայի: Ասոր և Լիբանանու միջոց տարածուած երկիրն ալ զուրկ է յանտառաց, և այսպէս էր Հրէից տերութեան ատենն ալ, վասն զի բոլոր երկիրն արմրտեօք մշակէին՝ իրենց բաղմութեան ապրուստի համար. իսկ երբ օտար ազգերէ ճնշուած թողուցին երկիրն բարձրատափերը՝ զոր խնամով կը մշակէին, անոնցմէ ինչո՞ւ հեղեղներն ալ աւրըշտրկեցին ստորին դաշտերը. արօտք ապականեցան, և հարկ եղաւ ժողովրդեան գաղթելու յօտար աշխարհս, ուր մասամբ վտարեց զիրենք քաղաքական հարկ կամ բռնութիւնն ալ: Այնուհետեւ մինչև հիմա Պաղեստինոյ հոշակեալ բարեկիժոցը շատ ցամբած է. Յորդանան գետն անգամ նուազեալ պղտորեալ հեղեղ մը դարձած է. Լիբանանու մայրիքն անգամ նիհարցեր ցածցեր են, հազիւ 8 կամ 10 հատ մը կը գտուի գերահռչակ մեծերէն: Ի վերայ այս ամենայնի հին բարեբերութեան վկայ են քանի մը քերական հովտաց բերքն, արմաւենին, պանանը, շաքարի եղեգը, ժանտաթղենին, նարնջենին, կիտրոնին, փստուղն, եղջիւրենին, նուննին և այլն, և այլ պէսպէս պաղատու ծառք և խաւարոք: Սամարիա և Գալիլիա ունին և կաղնեաց ու կնձնեաց անտառներ:

Լիբանանու հիւսիսային գարատափք կը բերեն լաւ թթենիներ, որով շերամք կը դարմանեն, և պատուական այգիներ, զորս կը մշակեն Մարոնիք և Տիրզիք, փոխաւորապէս հին բնակչաց երկրին:

Յորդանանու եզերքը կը գտուին դափնեվարդք, սլապիր, զիւնի, նոճի, հացի,

թեղօշ, սօսի, արքակաղնի, տօսախ, մուրտ, վարդ, բեկնիկ, ազալէա, դափնի, ակաւիա, ուետնի, և այլն. գետնի վրայ ալ շատ տեսակ խոտեղէնք, խիժաւեր փուշք, և ստորալեռնեայ ծաղկունք շատ տեսակ:

Այսպիսի բուսոց տեսակներ կը յիշուին յաճախ ի Հին և ի Նոր Ատակարանս, յորոց և Տէրն մեր Քրիստոս շատ անգամ ընծայեց յառակ և ի նմանութիւն:

Ա Ր Զ -

Ա Ր Զ - Կ Ա Տ Ո Ւ

Այս եզական կենդանին զոր փութիէ չորրորտանեաց մէջ ամենէն վայելուչն կը համարի, մինչև վերջի ատեններս անձանթք էր Եւրոպիոյ կենդանաբանական թանգարանաց, և առաջին ան-